

Paweł Kaczorowski, Paweł Petelski, Marcin Zarzecki

Biuletyn polonijny

Collectanea Theologica 72/4, 207-231

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN POLONIJNY (51)

ZAWARTOŚĆ: I. Rozwój duszpasterstwa polonijnego w Kanadzie; II. Pielgrzymki Polonii do Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich w Midland; III. Międzynarodowe sympozjum naukowe: Polacy w Azerbejdżanie; IV. Biuletyn polonijny – indeks tematyczny (1972-1985).*

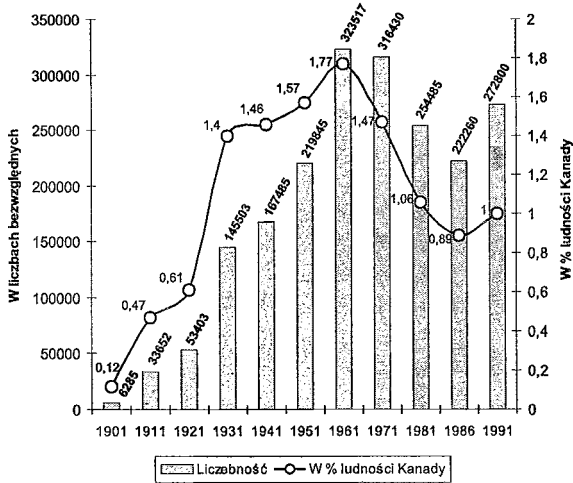
I. ROZWÓJ DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO W KANADZIE

W połowie XIX stulecia zaczęli przybywać do centralnej i północnej części prowincji Ontario Kaszubi. W lokalnych spisach z 1871 r. figurują 374 osoby polskiego pochodzenia. Założone przez nich osiedle nazwano później Wilnem (wcześniej Hogarty), tu postawiono kaplicę p.w. św. Stanisława Kostki. Datę jej wybudowania – 1875 r. – uważa się za narodziny pierwszej polskiej parafii w Kanadzie (po poza-rze w 1936 r. wzniesiono na jej miejscu nową świątynię p.w. MB Królowej Korony Polskiej). Na przełomie XIX i XX w. licznie przybywający Polacy (ok. 60 tys.) osiedlali się najczęściej w prowincji Manitoba, Saskatchewan i Alberta. W tym czasie powstało 5 parafii i około 70 punktów duszpasterskich, które często miały charakter przejściowy. Wynikało to z przemieszczania się Polaków pracujących przy wyrębie zarośli prerii, zasiewach kukurydzy, budowie kolei i nowych osiedli. Część polskich emigrantów osiedliła się w przemysłowych ośrodkach wschodnich prowincji Ontario i Quebec. Wykres ilustruje liczebność polskiej grupy etnicznej w Kanadzie – pochodzenie proste – według danych kanadyjskich spisów ludności.

Wielki rozwój emigracji z ziem polskich wystąpił jeszcze przed I wojną światową, kiedy z terenów pozostających pod zaborami imigrowało 36 tys. osób. W latach 1920-1939 przybyło z kraju macierzystego kolejnych 55 tys. imigrantów, zaś po II wojnie światowej (w latach 1946-1980) odnotowano następne fale migracyjne – z dużym udziałem (ok. 20%) polskiej inteligencji, szczególnie technicznej – liczące łącznie ponad 100 tys. ludzi.

* Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa. Przy przygotowaniu obecnego numeru Biuletynu polonijnego współpracował Marcin Z a r e c k i, Warszawa.

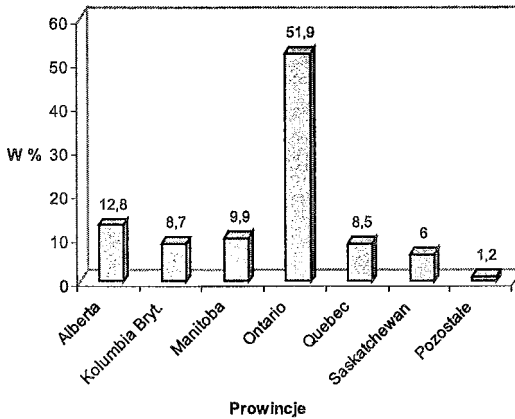
Polacy w Kanadzie w latach 1901-1991

Największy napływ polskich emigrantów odnotowano w drugiej dekadzie XX w. (46 tys. osób) oraz w latach 1946-1956 (62 tys. osób). Pomiędzy 1957 a 1981 r. liczba ta sięgnęła 38 tys., zaś w okresie 1982-1989 przybyło dalszych 37 345 ludzi.

W 1986 r. najliczniejsze skupiska Polonii zamieszkiwały prowincję Ontario. Znacząca liczba rodaków osiedliła się także w Albercie, Manitobie, Kolumbii Brytyjskiej, Quebecu i Saskatchewan. Odpowiednie wielkości obrazuje poniższy wykres.

Polacy w Kanadzie wg prowincji zamieszkanie w 1986 r. – pochodzenie proste

Wraz z ilościowym i instytucjonalnym rozwojem środowisk polskich wzrastała również liczba polskich ośrodków duszpasterskich. W 1915 r. było ich 88 (w tym 8 parafii), zaś w 1950 r. – 104 (w tym 56 parafii). Rozwój duszpasterstwa ulegał w poszczególnych okresach i prowincjach wahaniom, należy więc wspomnieć także te placówki, które z różnych przyczyn upadły bądź zawiesiły działalność. Historia polskiego osadnictwa w Kanadzie zna ponad sto takich przypadków.

Z punktu widzenia formalno-prawnej organizacji polskiego duszpasterstwa emigracyjnego możemy mówić o placówkach o charakterze parafii personalnych (językowych lub obrządkowych), parafii terytorialno-etnicznych, parafii tymczasowych, misji duszpasterskich lub misji zwykłych oraz o odrębnych duszpasterstwach polonijnych w ramach terytorialnych parafii kanadyjskich.

Od początku ogromną rolę spełniali wśród wychodźców polskich księża i misjonarze. Byli oni, i są organizatorami życia nie tylko religijnego, ale także społecznego. Z ich przede wszystkim inicjatywy emigranci budowali kościoły, a parafie nadawały rytm codziennemu życiu osadników. Pierwsze polskie organizacje najczęściej były związane z kościołem i parafią. Tu powstawały mniejsze organizacje, często o charakterze samopomocowym, nabierające z czasem ponadlokalnego znaczenia. O trudnościach, jakie napotykali kaptani, może świadczyć to, że jeszcze w latach międzywojennych, przed 1930 r. na terenie równym łącznemu obszarowi ówczesnej Polski, Niemiec i Francji pracowało tylko 42 księża polskich obsługując 33 parafie i 157 misji dojazdowych.

Na odnotowanie zasługuje gospodarcza działalność polskich rzymskokatolickich parafii diecezjalnych. Rozpoczęły ją po II wojnie światowej parafie w Toronto, zakładając Credit Union – wspólną kasę oszczędnościową. Przemysłane gospodarowanie zebranymi funduszami przyniosło zyski przeznaczone później na rozliczne cele społeczne Polonii. Za tym przykładem poszły inne parafie, inicjując na swoim terenie podobną działalność. Wzmocniło to więź środowiskową i dało podstawy dalszego rozwoju organizacyjnego i kulturalnego. Faktem jest wymierne poparcie finansowe, jakiego Polonia kanadyjska udzieliła Stolicy Apostolskiej, szczególnie od czasu papieskiej wizyty pasterskiej w 1984 r., obejmującej wszystkie prowincje kraju.

Z parafiami związanych jest wciąż wiele organizacji i instytucji religijnych, społecznych, kulturalnych, oświatowych i wydawniczych. Ich liczba ciągle się zmienia – obecnie jest ich około 300. Współtworzą one Związek Polaków w Kanadzie oraz Kongres Polonii Kanadyjskiej.

Polskie duchowieństwo zorganizowane jest w trzech Konferencjach Księża Polskich: Zachodniej, Centralnej oraz Wschodniej Kanady. Materiały zebrane przez ks. Henryka Uczniaka (w latach 1980-1983 przewodniczącego Stowarzyszenia Polskich Księża w Środkowej Kanadzie) określały liczbę polskich kapła-

nów w tym kraju w 1983 r. na 170. Godne wspomnienia jest, że 72 z nich zaangażowanych było w różne formy posługi w parafiach i innych instytucjach kanadyjskich (domach opieki, szpitalach, wojsku); głównie w prowincjach Alberta (22), Manitoba (18) i Ontario (14), także w Saskatchewan (10) i Kolumbii Brytyjskiej (8). W latach 1910-1987 odnotowano w parafiach polskich 79 powołań kapłańskich.

**Placówki katolickiego duszpasterstwa polonijnego
w Kanadzie wg prowincji i diecezji**

Nazwa diecezji (archidiecezji)	Liczba ośrodków duszpasterskich			Miejscowości, w których funkcjonują ośrodki duszpasterstwa polonijnego
	ogółem w diecezji ^{a)}	w tym parafie	w tym misje	
Nowa Szkocja				
Ogółem	3	2	1	x
Diecezja Antigonish	1	1	–	Sydney
Diecezja Halifax	2	1	1	Halifax
Quebec				
Ogółem	8	3	.	x
Diecezja Amos	1	–	–	Val d'Or
Archidiecezja Montreal	4	3	–	Montreal
Diecezja Quebec	2	.	.	Quebec City
Diecezja Rouyn – Noranda	1	.	.	Rouyn – Noranda
Ontario				
Ogółem	32	28	4	x
Diecezja Hamilton	6	4	2	Brantford, Burlington, Hamilton, Guelph, Kitchener, Oakville
Diecezja London	5	4	1	Chatham, London, Sarnia, Windsor, Woodstock
Diecezja Ottawa	1	1	–	Ottawa
Diecezja Pembroke	3	3	–	Barry's Bay, Round Lake Cntr., Wilno
Diecezja Peterborough	1	1	–	Peterborough
Diecezja Sault Ste. Marie	2	2	–	Sault Ste. Marie, Sudbury
Diecezja St. Catharines	3	3	–	Fenwick, St. Catharines, Welland
Diecezja Thunder Bay	2	2	–	Thunder Bay
Diecezja Timmins	2	1	1	Kirkland Lake, Timmins
Archidiecezja Toronto	7	7	–	Mississauga, Oshawa, Scarborough, Toronto

BIULETYN POLONIJNY

Nazwa diecezji (archidiecezji)	Liczba ośrodków duszpasterskich			Miejscowości, w których funkcjonują ośrodki duszpasterstwa polonijnego
	ogółem w diecezji ^{a)}	w tym parafie	w tym misje	
Manitoba				
Ogółem	90	38	22	x
Diecezja Kewatin – Le Pas	2	1	–	Fin Flon, The Pas
Archidiecezja St. Boniface	27	13	2	Beausejour, Brightstone, Hadashville, St. Boniface, Whitemouth Elma ^{b)}
Archidiecezja Winnipeg	61	24	20	Brandon, Grahamdale, Polonia, Selkirk, Winnipeg, Wisła, Zbaraż ^{b)}
Saskatchewan				
Ogółem	46	26	8	x
Diecezja Prince Albert	14	3	5	Alticane, Claytonville, Heneymoon, Orlow, Prince Albert, Tamopol ^{b)}
Archidiecezja Regina	30	22	2	Dobrowody, Ituna, Krasne, Kuroki, Melville, Regina, Rose Valley, Tiny ^{b)}
Diecezja Saskatoon	2	1	1	Saskatoon, Prud'homme
Alberta				
Ogółem	39	23	2	x
Diecezja Calgary	9	2	–	Acadia Valley, Burmis, Lethbridge, Coleman, Jenner, Calgary, Tide Lake ^{b)}
Archidiecezja Edmonton	21	13	2	Athabasca, St. Michael Edmonton, Kopernik, Kraków, Chipman, Nisku, ^{b)}
Archidiecezja Grouard – McLennan	3	2	–	Fox Creek, Rycroft, Webster
Diecezja St. Paul	6	6	–	Ardmore, Bonnyville, Flat Lake, Radway, Thorhild, Vilna
Kolumbia Brytyjska				
Ogółem	2	1	–	x
Archidiecezja Vancouver	1	1	–	Vancouver
Diecezja Victoria	1	–	–	Victoria
^{a)} – ogólna liczba ośrodków duszpasterskich obejmuje, poza parafiami i misjami polskimi, także kościoły, kaplice oraz inne placówki polskiej społeczności katolickiej nie wyszczególnione w powyższym wykazie. ^{b)} – z uwagi na dużą liczbę miejscowości, w których istnieją polskie ośrodki duszpasterskie podano nazwy jedynie niektórych z nich.				

Ogólna zatem liczba polskich placówek duszpasterskich w Kanadzie osiągnęła 220, przy czym 121 z nich to parafie, natomiast 37 o charakterze misji. W niektórych wypadkach chodzi o zakłady Polskiej Misji Katolickiej, w innych – placówki sąsiednich parafii (misja z parafii).

Pozostałe ośrodki duszpasterskie – ich liczba wyniosła prawdopodobnie 62 (prawdopodobnie, gdyż autor nie ustalił charakteru placówek w diecezjach Quebec i Rouyn-Noranda) – to najczęściej kaplice oraz kościoły nie mające statusu parafialnych (np. kościoły filialne). W rzadkich przypadkach chodzi też o miejsca, obecności polskich zrzeszeń katolickich, takich jak Polska Społeczność Katolicka w Victorii w Kolumbii Brytyjskiej, tudzież Zrzeszenie Katolickie św. Michała i św. Antoniego w Montrealu w prowincji Quebec.

W poszczególnych latach liczba polskich placówek duszpasterskich w Kanadzie ulegała wahaniom. Na początku lat dziewięćdziesiątych istniały 124 placówki, z których 78 miało status parafii. Koncentrują się one głównie w Ontario oraz dużych aglomeracjach miejskich, jak Montreal, Winnipeg, Calgary, Vancouver i Edmonton. Poniższe zestawienie obrazuje terytorialne ich rozmieszczenie według prowincji w latach 1990, 1993 i 1996 r.

**Polonijne katolickie instytucje duszpasterskie według prowincji
w 1990, 1993 i 1996 r.**

Prowincje	1990		1993		1997	
	Parafie	Inne ośrodki	Parafie	Inne ośrodki	Parafie	Inne ośrodki
Alberta	10	12	2	5	5	2
Kolumbia Brytyjska	3	1	1	2	2	1
Manitoba	14	18	17	4	20	7
Nowa Szkocja	2	1	1	1	1	1
Ontario	35	5	27	27	27	25
Quebec	5	2	4	4	3	4
Saskatchewan	9	7	18	3	19	3
Razem	78	46	68	46	77	43

Funkcjonowanie polskich kościołów i parafii zależy w dużej mierze od pracy obecnych tutaj kilkudziesięciu zakonów polskich. Prowadzą oni działalność duszpasterską, wychowawczą, pedagogiczną i charytatywną na terenie ponad 90 placówek. Poniższe dwie tablice przedstawiają łącznie 26 zgromadzeń zakonnych oraz wyszczególniają niektóre z miejscowości pozostających pod ich opieką.

Polskie żeńskie zgromadzenia zakonne w Kanadzie w 1997 r.

Nazwa zgromadzenia zakonnego	Liczba placówek	Liczba misjonarek	Miejsce działalności
Zgromadzenie Sióstr Świętego Feliksa z Kantalicjo (CSSF) – felicjanki	5	.	Toronto, Oshawa, Welland, Hamilton, Mississauga (Ontario)
Zakon Najświętszego Odkupiciela (OSSR lub OssR) – redemptorystki	2	.	Montreal (Quebec), Vancouver (Kolumbia Brytyjska)
Mniszki Zakonu Świętego Benedykta (OSB) – benedyktynki	1	.	Winnipeg (Manitoba)
Zgromadzenie sióstr św. Dominika (OP) – dominikanki	2	6	Calgary, Alta (Alberta)
Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP Niepokalanie Poczętej – służebniczki śląskie	3	10	Edmonton, Alta (Alberta), Vancouver (Kolumbia Brytyjska)
Zgromadzenie Sióstr Misjonarek św. Piotra Klawera (SSPC) – klawerianki	1	3	Toronto (Ontario)
Zgromadzenie Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (CP) – pasjonistki	2	16	Peterborough (Ontario), Montreal (Quebec)
Zgromadzenie Sióstr od Aniołów	.	1	.
Franciszczanki Misjonarki Maryi (FMM)	.	1	.
Zgromadzenie Sióstr Najświętszego Imienia Jezus pod opieką NMP Wspomożenia Wiernych (CSNJ)	.	6	.
Zgromadzenie Sióstr Jezusa Miłosiernego	1	2	.
Zgromadzenie Sióstr Świętego Józefa Oblubieńca NMP – józefitki	2	.	.
Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Miłości (MC)	.	1	.
Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (CR) – zmartwychwstanki	2	4	Vancouver (Kolumbia Brytyjska), Montreal (Quebec)
Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Konającego (USJK) – urszulanki szare	2	.	Windsor, London (Ontario)

Najwcześniej, w 1904 r., rozpoczęły swoją działalność benedyktynki oraz felicjanki (1937) i klawerianki (1939). Nieco później przybyły również zmartwychwstanki (1951), urszulanki szare (1965), dominikanki (1968), służebniczki śląskie (1973) oraz pasjonistki (1981). Ponadto działają w Kanadzie: Zgromadzenie Karmelitanek Misjonarek (CM), Zgromadzenie Sióstr Misjonarek Chrystusa Króla dla Polonii Zagra-

nicznej (MChR) i Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu (CSFN). W przypadku tych trzech zgromadzeń nie udało się zebrać żadnych danych na temat prowadzonych placówek duszpasterskich oraz liczby przebywających w Kanadzie sióstr. W całym okresie obecności polskiego wychodźstwa w Kanadzie odnotowano w parafialnych dokumentach archiwalnych 124 żeńskie powołania zakonne.

Spośród zakonów męskich najwcześniej przybyli do Kanady członkowie Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej – to z ich działalnością związany jest rozwój duszpasterstwa polonijnego w tym kraju. W pionierskim okresie napływu polskich osadników (do 1914 r.) nie było żadnej organizacji kościelnej czy polonijnej, koordynującej liczbę, rozmieszczenie i działalność kapłanów polskich. Ówczesni, obłacy biskupi Kanady Zachodniej (A. Langevin, V. Grandin, A. Pascal, E. Legal) zwrócili się więc o wsparcie do macierzystego zakonu w Europie. W latach 1896-1914 przybyło tu 17 polskich oblatów, między 1933 a 1939 r. kolejnych 24, wreszcie od 1945 do 1970 r. – 22. Wyświęcono w tym czasie 29 zakonników wywodzących się z rodzin polonijnych. Łącznie więc w latach 1896-1970 pracowało tu 92 polskich oblatów.

Polskie męskie zgromadzenia zakonne w Kanadzie w 1993 r.

Nazwa zgromadzenia zakonnego	Liczba placówek	Liczba misjonarzy	Miejsce działalności
Zgromadzenie Oblatów Maryi Niepokalanej (OMI) – oblaci	48	37	a)
Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (CR) – zmartwychwstańcy	4	9	Hamilton, Kitchener, Brantford, Oakville (Ontario)
Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej (SChr lub TChr) – chrystusowcy	5	b)	Oshawa, Scarborough (Ontario), Regina (Saskatchewan), Halifax (Nowa Szkocja), Calgary (Alberta)
Zakon Braci Mniejszych Konwentalnych (OFMConv.) – franciszkanie konwentalni	5	20	tw. kanadyjskie Kaszuby (Ontario), Montreal (Quebec)
Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła (CSMA) – michalici	4	14	London, Sault Ste. Marie, Woodstock, Sudbury (Ontario)
Zgromadzenie Misjonarzy Świętej Rodziny (MSF)	.	10	.
Zakon Kleryków Regularnych Ubogich Matki Bożej Szkół Pobożnych (SchP lub SP) – pijarzy	2	3	.

BIULETYN POLONIJNY

Nazwa zgromadzenia zakonnego	Liczba placówek	Liczba misjonarzy	Miejsce działalności
Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela (CSSR lub CSsR) – redemptoryści	1	2	Wishart (Saskatchewan)
Towarzystwo Boskiego Zbawiciela (SDS) – salwatorianie	.	13	.
Zgromadzenie Słowa Bożego (SVD) – werbiści	.	3	.
Zgromadzenie Misjonarzy Matki Bożej z La Salette (MS) – saletyni	5	.	Beausejour, Ladywood, Elma (Manitoba), Red Lake, Thunder Bay (Ontario)
a) – Oblaci prowadzą 26 parafii polonijnych oraz 22 kościoły filialne głównie w Ontario, Saskatchewan i Manitobie, m.in. w Fenwick, Mississauga, Ottawa, St. Catharines, Timmins, Toronto, Welland, Kelvington, Melville, Saskatoon i Sturgis. b) – <i>Leksykon zakonów w Polsce</i> informuje że łącznie w Kanadzie i USA przebywało w 1997 r. 50 misjonarzy; wiadomo, że w Oshawa (Ontario) pełniło w tym czasie posługę dwóch chrystusowców.			

Działalność duszpasterska prowadzona przez franciszkanów konwentualnych w Montrealu datuje się od 1915 r. Saletyni przybyli do Kanady w okresie międzywojennym (1922), zaś werbiści, chrystusowcy i michalici odpowiednio w 1948, 1956 i 1962 r.

W ostatnich latach obserwujemy niepokojące zjawisko wzrostu liczby misjonarzy, którzy po stosunkowo krótkim pobycie na misjach wracają do kraju. Jak informuje dyrektor Centrum Informacji Misyjnej ks. Andrzej Halemba, w 1998 r. na misje wyjechało z Polski ogółem 58 księży zakonnych, zmarło 5, zaś 54 przerwało pracę. Nie wiadomo, jaki wpływ ma wspomniane zjawisko na funkcjonowanie placówek polskich zgromadzeń zakonnych w Kanadzie.

Spśród wiernych innych wyznań niż rzymskokatolickie największą rolę w strukturze wyznaniowej Polonii kanadyjskiej odgrywa Polski Narodowy Kościół Katolicki, który skupia ok. 6 tys. członków i ma parafie m.in. w Winnipeg, Libau, Brandon, Beausejour (Manitoba), Hamilton, Oshawa, Oackville, Welland, Toronto (Ontario), Mikado (Saskatchewan) oraz Montrealu (Quebec).

Według danych z 1971 r. liczba polskich luteranów w Kanadzie wynosiła prawie 9,5 tys. osób; dysponowali oni dwiema świątyniami: w Toronto (Ontario) oraz w Inglis (Manitoba). Zbór baptystów polskich w Kanadzie liczy natomiast ok. 50 rodzin i rezyduje w tym samym mieście. Również w Toronto grupują się polscy zielonoświątkowcy. Ich liczba sięga niemal 2 tys., i chociaż przewodzi im polski pastor to przynależność nie jest ograniczona wyłącznie do Polaków. Obecni w Kana-

dzie są również polscy unici, anglikanie, prawosławni, grekokatolicy, prezbiterianie, świadkowie Jehowy, mennonicy, wyznawcy United Church of Canada, Polskiego Kościoła Pełnej Ewangelii oraz Żydzi. Dość liczna jest grupa bezwyznaniowców – obecnie ok. 5,6%. Udział procentowy wymienionych wyznań i obrzędów w całej polskiej grupie etnicznej w Kanadzie w latach 1941-1971 prezentuje kolejna tablica.

Polska grupa etniczna w Kanadzie według przynależności wyznaniowej w latach 1941-1971 (w %)

Wyznanie lub obrządek	1941	1951	1961	1971
katolicy – obrządek łaciński	80,0	69,6	65,0	70,9
prawosławni	3,0	3,5	3,0	1,8
grekokatolicy	0	5,2	3,3	2,3
anglikanie	2,0	2,9	3,6	3,9
baptyści	1,4	1,4	1,3	1,2
luteranie	4,6	3,7	3,3	3,0
zielonoświątkowcy	0,5	.	0,6	0,6
prezbiterianie	1,0	1,0	1,0	1,1
mennonici	0,1	0,1	0,1	0,2
Żydzi	0	3,5	8,4	0
Zjednoczony Kościół Kanadyjski	1,1	6,0	7,8	8,4
Armia Zbawienia	0	–	–	0,1
inni	2,2	3,0	2,6	2,4
bez wyznania	0,1	–	–	4,3

Należy oczywiście pamiętać, że poszczególne roczniki charakteryzuje zróżnicowana liczebność zamieszkujących w Kanadzie Polaków (patrz wykres). Odnosi się to zwłaszcza do lat 1961 i 1971, kiedy Polaków było zdecydowanie najwięcej – ponad 300 tys. osób.

Niestety, wiedza na temat religijności Polaków w Kanadzie jest fragmentaryczna. Istniejące informacje odnoszą się zwykle do niektórych, pojedynczych ośrodków duszpasterskich, zatem mają charakter jedynie przyczynkowski, co wyklucza możliwość przedstawienia ich w niniejszym tekście.

Paweł Kaczorowski

Opracowano na podstawie:

1. J. Bakalarz (red.), *Współczesne środowiska emigracji polskiej. Sytuacja duszpasterska*, Lublin 1985.
2. *Demographic Yearbook UN 1983*, 1988.

3. *Encyklopedia Katolicka*, Lublin 1989-2000.
4. A. Hałemba, *Polacy na misjach*, w: *Kościół w Polsce przed wizytą Papieża*, dodatek Wiadomości KAI, 1999.
5. *Informator Polonii Świata 1993-1994*, Nowy Jork 1993.
6. *Informator Polonii Świata 1996-1997*, Nowy Jork 1996.
7. B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 1998.
8. J. Plewko, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim 1875-1988*, Lublin 1995.
9. T. Stpiczynski, *Polacy w świecie*, Warszawa 1992.
10. E. Wałewander (red.), *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, t. 1 – *Prowincje: Nowa Szkocja, Quebec, Ontario*, Lublin 1992; t. 2 – *Prowincje: Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia*, Lublin 1993.

Objaśnienia znaków umownych użytych w tablicach

Kreska (-)	– zjawisko nie wystąpiło
Kropka (.)	– zupełny brak informacji albo brak informacji wiarygodnych
Znak x	– wypełnienie pozycji jest niemożliwe lub niecelowe
Zero (0)	– zjawisko istniało w wielkości mniejszej od 0,1

II. PIELGRZYMKI POLONII DO SANKTUARIUM MĘCZENNIKÓW KANADYJSKICH W MIDLAND

Wiek XIX i XX to czas nieustannej emigracji ludności polskiej z różnych regionów rozdartej ojczyzny. W Kanadzie rozrzućeni oni zostali wśród prerii i lasów. Czuli w tym olbrzymim kraju pustkę, osamotnienie i zagubienie. W miastach sytuacja była inna. Nie było osamotnienia, jednak nieuchronnie rodziło się uczucie obcości, a nawet bezradności pośród ludzi różnych języków i kultur. Nie mając własnych duszpasterzy, narażeni byli na aktywną działalność przeróżnych sekt. Stali się więc przedmiotem szczególnej troski biskupów diecezji, na których tereny napływali. Pod koniec XIX w. na preriach biskupi-obłaci starali się zdobyć dla nich kapłanów mówiących ich językiem. Tak zaczęła się w Kanadzie działalność polonijna Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej. W parafiach zakładali oni różne stowarzyszenia i organizacje: Imienia Jezus, Bractwa Żywego Różańca, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, Sodaliję Mariańską, koła uniwersyteckie, chóry, harcerstwo. Oblaci organizowali również pielgrzymki do sławnych sanktuariów. Podobnie, w nieco późniejszym okresie, działało się w Kanadzie Wschodniej, gdzie swoistym centrum polonijnym stało się Toronto. Poniżej przedstawimy historię

pielgrzymki polonijnej do jednego z najbardziej znanych w Kanadzie miejsc – Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich w Midland w prowincji Ontario.

Midland leży w krainie Huronii. Jest to kraina geograficzno-historyczna której nazwa pochodzi od indiańskiego plemienia Huronów, osiadłych na wschodnich wybrzeżach jeziora o tej samej nazwie. W początkach XVII w. około 20-35 tys. Huronów mieszkało w 25 miejscowościach, na terenie rozciągającym się na blisko 900 km². Nawiązali oni wymianę towarową z przybyszami z Europy. Huronia stała się celem misji ewangelizacyjnych w pierwszej połowie XVII w. Pierwszymi misjonarzami byli Francuzi. W 1626 r. zaproszenie do pracy misyjnej na tych terenach przyjęli francuscy jezuici, w 1639 r. wybudowali tam stację misyjną. Fort ten poświęcony został Matce Bożej. Wybudowano tam szpital, cmentarz i kościół p.w. Św. Józefa z piękną kaplicą Matki Boskiej. Miejsce to już wtedy stało się centrum pielgrzymkowym dla Indian. Rok 1648 był tragiczny dla misji. Wzmoczone najazdy Irokezów, męczeństwa misjonarzy, trudne warunki klimatyczne, dziesiątkowały ludność tej osady Matki Bożej (Sainte Marie among the Hurons). Rok później kolejne najazdy Irokezów zniszczyły fort. Ciężka zima 1649/50 zmusiła mieszkańców do opuszczenia tych terenów. Kilkuset Indian, 11 misjonarzy, żołnierze z fortu i służba rozpoczęli wędrówkę na wschód, do Quebecu. Pięciu spośród 23 misjonarzy jezuickich posługujących wśród Huronów poniosło męczeńską śmierć w okolicy Midland, trzech zaś w okolicy Auriesville, w stanie New York, obecne Stany Zjednoczone.

W niedzielę 21 VI 1925 r., papież Pius XI dokonał beatyfikacji tych męczenników, a pięć lat później kanonizował ich, dając tym samym pierwszym świętych Kanadzie i Stanom Zjednoczonym. Byli to: Jan de Brebeuf, Gabriel Lalemant, Antoni Daniel, Karol Garnier, Noël Chabanel, Izaak Jogues, René Goupil, Jan de la Lande. Latem 1941 r. archeolodzy rozpoczęli prace wykopaliskowe na terenie, gdzie znajdowało się osiedle Sainte Marie. 17 VIII 1954 r. ks. Denis Hagarty natrafił na grób św. Jana de Brebeuf. W czasie uroczystości 15 V 1971 r. otwarto muzeum Sainte Marie among the Hurons.

Od 1926 r. datuje się początek pielgrzymek do Midland. Przybywały tu zarówno zorganizowane grupy pielgrzymów, jak i osoby indywidualne. Szczególny rozwój nastąpił po 1930 r., gdy papież Pius XI uznał męczenników kanadyjskich za świętych. Jezuici wykorzystywali wszelkie możliwości i okazje, by propagować to święte miejsce. W latach czterdziestych nastąpił rozwój pielgrzymek z parafii etnicznych. W liście do arcybiskupa Toronto, kard. J. McGuigan, dyrektor sanktuarium o. Tom Lally SJ, prosił o pozwolenie drukowania na obrazkach modlitw w języku polskim, niemieckim i włoskim. W publikacjach i przewodnikach zamieszczone były informacje, jak dojechać do sanktuarium.

W historii polonijnego pielgrzymowania do Midland można zauważyć kilka okresów. W pierwszym z nich, do 1955 r. inicjatorami pielgrzymek byli księża

zmarłychwstańcy z parafii w diecezji Hamilton oraz misjonarze oblaci z parafii w archidiecezji Toronto. Pierwsze polonijne pielgrzymki z Toronto do Midland wyruszały z parafii Matki Bożej i Św. Stanisława Kostki w Toronto, gdzie posługę duszpasterską sprawowali oblaci. Drugi okres rozpoczął się w 1956 r., kiedy to organizatorem wielkiej ogólnopolonijnej pielgrzymki do Midland byli ks. Józef Czapięga, zmarłychwstańcy z Hamilton oraz o. Michał Smith, prowincjał oblatów z Toronto. Na uroczystości w Midland zgromadziło się wtedy około 10 tys. polskich pielgrzymów. Ofiarowanie przez nich obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej i ufundowanie ołtarza polowego ku czci Jasnogórskiej Pani połączyło duchowo Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich z Jasną Górą. W latach sześćdziesiątych patronat nad dorocznymi pielgrzymkami do Midland przejęła, powołana w 1957 r. z inicjatywy o. Michała Smitha OMI, Konferencja Księża Polskich Wschodniej Kanady. W kolejnych latach uroczystości obchodzono przygotowania, a potem świętowanie jubileuszu tysiąclecia chrześcijaństwa w Polsce. Kolejny okres wzmożonych pielgrzymek polonijnych nastąpił po wyborze na papieża Jana Pawła II, oraz liczebnemu powiększeniu się polonii – emigrantów czasu po pierwszej „Solidarności”. Wtedy też rozpoczęły się pielgrzymki piesze.

Każdego roku tysiące pielgrzymów polskiego pochodzenia odwiedza Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich. Przybywają tam młodzi i starsi, zarówno nowo przybyli emigranci, jak i urodzeni w Kanadzie. To miejsce jest często nazywane przez Polaków kanadyjską Częstochową. Midland stało się punktem dorocznych spotkań Polonii kanadyjskiej, szczególnie z prowincji Ontario, a także Polonii z USA. Pielgrzymki były szczególną okazją do odnowy życia sakramentalnego. Wielu przystępowało do sakramentu pojednania i Komunii św. Organizatorzy pielgrzymki, jako centralne wydarzenie stawiali celebrację Eucharystii, ale pamiętali również o innych, nabożeństwach takich jak: nabożeństwa eucharystyczne, Nieszpory, Droga Krzyżowa, nabożeństwa maryjne, poświęcenia i błogosławieństwa. Organizatorzy dorocznych pielgrzymek do Midland informowali o tym wydarzeniu prymas Polski, który przysyłał specjalny list, a od końca lat siedemdziesiątych delegował jednego z biskupów do udziału w nich. Udział polskich biskupów w modlitwie Polonii w Midland był okazją do wyrażenia jedności z Kościołem w Polsce.

Od pierwszych lat istnienia sanktuarium w Midland Polacy, Kanadyjczycy i Amerykanie polskiego pochodzenia brali udział w pielgrzymkach i uroczystościach. Dowiadujemy się o tym m.in. z zachowanych do dzisiaj dokumentów, kronik czy artykułów. Najstarszy zapis kronikarski zamieszczony w miesięczniku „Martyrs' Shrine Message” wskazuje na polską pielgrzymkę do Midland w dniu 4 IX 1938 r. Pierwsza polska pielgrzymka z Toronto do Midland miała miejsce 17 VIII 1947 r. Zorganizowana została przez oblatów z Toronto. Grupie pielgrzymów z parafii Św. Stanisława przewodniczył wtedy proboszcz, o. Piotr Klita OMI,

a pielgrzymom parafii Matki Bożej proboszcz o. Feliks Kwiatkowski OMI. W sierpniową niedzielę 1948 r. w uroczystość Wniebowzięcia Matki Bożej, zorganizowana została kolejna pielgrzymka z polskich parafii Toronto. W czasie tych uroczystości śpiewał chór z parafii Matki Bożej. Wykonał wiele pieśni religijnych i patriotycznych. Specjalnym pociągiem przyjechało 311 Polaków. Proboszcz parafii Św. Stanisława poprowadził nabożeństwo Drogi Krzyżowej, o. Feliks Kwiatkowski OMI wygłosił kazanie w języku polskim przy XII stacji, a o. Jan Chwist OMI udzielił błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem. Wśród pielgrzymów było wielu imigrantów niedawno przybyłych z Polski. Warner Bros wydelegował z Hollywood D. Olivera i jego asystentów, by sfilmowali te uroczystości. Powstały film był wyświetlany w kinach Toronto. 14 VIII 1949 r. do Sanktuarium Kanadyjskich Męczenników po raz pierwszy przybyła grupa z parafii Św. Kazimierza z Toronto. Organizacją pielgrzymki zajęło się duszpasterstwo parafii Św. Stanisława Kostki i Matki Boskiej. Pielgrzymkę prowadził o. Józef Kucharczyk OMI. Uroczystości w Midland rozpoczęły się procesją ze sztandarami od stacji kolejowej do kościoła, gdzie została odprawiona msza św. i nabożeństwo Drogi Krzyżowej. 9 VIII 1953 r. pielgrzymi po raz pierwszy powitali grupę nowo powstałej parafii Św. Jadwigi w Oshawa i jej proboszcza, o. Piotra Klitę OMI.

W 1956 r. o. Michał Smith OMI, pierwszy prowincjał nowo powstałej obłackiej prowincji Wniebowzięcia, która szczególnie zajmuje się pracą wśród polskich emigrantów, wraz z ks. Józefem Capigą CR z Hamilton i ks. prałatem Franciszkiem Plutą z London, rozpoczął organizowanie spotkań duszpasterskich polskich kapłanów w Ontario. Na wzór powołanego w 1957 r. przez ks. Franciszka Kosakiewicza OMI, Stowarzyszenia Polskich Księży w Manitobie, utworzona została Konferencja Księży Polskich Wschodniej Kanady. Do zadań konferencji należało m.in.: organizacja pielgrzymek w celu ożywienia ducha religijno-narodowego i manifestacji religijnych podkreślających uczucia i stanowisko Polonii. Pierwszym prezesem konferencji został o. Michał Smith OMI, pełnił to zadanie do 1968 r. Następnie urząd ten sprawowali: ks. Józef Capiga C.R., ks. Piotr Sanczenko, o. Ryszard Kosian OMI, o. Antoni Mendrela OMI, ks. Edward Mroczyński S.Ch., ks. Tadeusz Walczyk.

W 1959 r. odezwę zachęcającą do udziału w pielgrzymce wystosował o. Jan Sawjewicz OMI, proboszcz parafii Św. Kazimierza. Pisał w niej, że polskie pielgrzymki do tego cudownego Sanktuarium Świętych Męczenników Kanadyjskich urosły już do rangi tradycji. Stały się żywym obrazem pielgrzymowania Polaków na Jasną Górę. Polonijna pielgrzymka do Midland stała się zewnętrzną manifestacją nieprzerwanej łączności z narodem katolickim w Polsce. Polska pielgrzymka do Midland w 1963 r. połączona została z koronacją obrazu Matki Bożej Królowej Polski. Korony przesłał prymas Polski, kard. Stefan Wyszyński. Mszę św. celebrował ks. Mieczysław Mucha z Polski, z diecezji kieleckiej. Kazanie wygłosił o. Marek Wła-

zło, paulin z Częstochowy. W kazaniu o. Marek nawiązał do tego, że właśnie w tym samym dniu, w Częstochowie, zgromadzili się pielgrzymi z całej Polski pod przewodnictwem prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego, aby oddać hołd Matce Bożej. Podkreślił doniosłość Wielkiej Nowenny, która miała odrodzić moralnie cały naród w kraju i na emigracji, w obliczu zbliżającej się historycznej daty tysiąclecia chrztu Polski. Rok później w ramach ogólnopolonijnych uroczystości z okazji tysiąclecia chrztu Polski, dla pielgrzymów w Midland zorganizowany został Polski Dzień Maryjny w intencji odnowy życia religijnego w narodzie polskim.

Dzień 19 VIII 1979 r. był szczególnym powodem radości i dumy tysięcy pielgrzymów, i ufnej modlitwy w intencji Ojca Świętego. Koordynatorem pielgrzymki był wtedy o. Ryszard Kosian OMI. Uroczystość rozpoczęła się wielką procesją z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej i różańcem, który otoczył obraz nad ołtarzem. Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej przywiozła, jak każdego roku, parafia Św. Kazimierza z Toronto. Liczbę pielgrzymów oszacowano wtedy na 6 tys. W 1981 r. o. Ryszard zaprosił do przewodniczenia modlitwom pielgrzymów arcybiskupa z Poznania, Jerzego Strobę. W homilii, w czasie mszy św. powiedział m. in., że pielgrzymki sprawiają, iż Polonia jest bardziej związana z Polską, z jej historią i kulturą. Wiara człowieka, który żyje w rozproszeniu jest bardzo zagrożona, dlatego pielgrzymki wzbogacają o nowe siły i nową wiarę.

W dniach 9-14 VIII 1983 r. po raz pierwszy została zorganizowana piesza pielgrzymka z Toronto do Midland. W drodze były śpiewane godzinki, odmawiane litanie, różaniec itp. Było dużo czasu na przyjacielskie rozmowy, spowiedź, kierownictwo duchowe. W I Pielgrzymce Pieszej udział wzięło 26 osób. Odcinek 140 km został pokonany w ciągu pięciu dni. Inicjatorzy I i II Polonijnej Pielgrzymki Pieszej do Midland powołali do życia Klub Inicjatywy Katolickiej. Za datę powstania klubu przyjmuje się 8 IX 1984 r. Spośród wielu inicjatyw podjętych przez KIK trzeba wymienić zebrania dyskusyjne, odczyty, programy artystyczne, wystawy oraz organizowanie pielgrzymek pieszych do sanktuarium w Midland. Działalność ta obejmuje m.in. przygotowanie pielgrzymki oraz zajęcie się jej stroną organizacyjną. Organizatorzy pielgrzymek pieszych troszczą się, by było to przeżycie religijne dla jej uczestników. Istniały bowiem obawy, że niektórzy potraktują to wydarzenie jako zabawę albo manifestację polityczną.

W 1984 r. do Midland przybył papież Jan Paweł II. Pierwszym etapem było nawiedzenie zrekonstruowanego osiedla i kościoła Sainte Marie among the Hurons, oraz grobów św. Jana de Brebeuf i św. Gabriela Lalemant. Później przyjechał do Sanktuarium Męczenników, gdzie oczekiwało go 500 chorych i starszych. Po spotkaniu z chorymi w kościele, Jan Paweł II przewodniczył nabożeństwu Słowa Bożego, przy specjalnie przygotowanym na tą okazję ołtarzu papieskim. Było wówczas obecnych około 70 tys. wiernych. Po homilii papież otrzymał od reprezentan-

tów wielu plemion indiańskich najwyższe wyróżnienie – Orle Pióro. Później nałożył stulę na diakonów pochodzących z różnych plemion.

W latach późniejszych odpowiedzialnymi za organizowanie pielgrzymki byli różni kapłani: o. Zygmunt Musielski OMI, ks. Edward Eweczyński, o. Stanisław Bąk OMI, ks. Edward Mroczynski S.Ch., o. Teofil Szendzielarz OMI, o. Stanisław Bijak OMI, o. Marian Gil OMI, o. Stanisław Kowal OMI, o. Radosław Zmitrowicz OMI, o. Tadeusz Nowak OMI, o. Adam Filas OMI, o. Antoni Mendrela OMI, o. Józef Niesyto OMI, Wojciech Strahl. 15 VIII 1999 r. do 7 tys. pielgrzymów w Midland, w homilii w czasie mszy św., zaproszony z Drohiczyzna ks. bp Antoni Dydycz zaangażował do wszystkich rodaków mieszkających poza granicami Polski, by zawsze odwoływali się do wielkich wartości wiary otrzymanych od przodków, „by wszędzie można było słyszeć głosy, że rodacy Ojca Świętego to ludzie sumienia, to ludzie prawdy, ludzie przyzwoitości, pracowici, godni zaufania, którzy cieszą się powszechnym szacunkiem”. W pielgrzymce pieszej w Roku Jubileuszowym 2000 uczestniczyła rekordowa liczba pielgrzymów, ponad 450. Opiekę duszpasterską sprawowali wtedy: o. Wojciech Błach OMI, o. Waldemar Janecki OMI, ks. Wiesław Wołoszyn oraz klerycy. XVIII Pielgrzymka Piesza, w której w większości uczestniczyła młodzież, była szczególnym przeżyciem i przygotowaniem do duchowej łączności z młodzieżą, która wyjechała do Rzymu na XV Światowy Dzień Młodzieży. Msze św. w Sanktuarium Męczenników odprawił bp Błażej Kruszyłowicz OFM Conv., biskup pomocniczy ze Szczecina. W homilii nawiązał on do roli Matki Zbawiciela i Roku Jubileuszowego. Nawiązując do tajemnicy święta – Wniebowzięcia Matki Bożej, biskup przypomniał prawdy wiary wywodzące się z tej uroczystości, czyli radości nieba i zmartwychwstania ciała. Mówiąc o Wielkim Jubileuszu powiedział, że jest to wielki czas łaski, który przynosi owoce duchowe i utwierdza wiarę. Wierni licznie korzystali z odpustu jubileuszowego, przystępując do sakramentu pojednania i Eucharystii. W 2001 r. modlitwom pielgrzymów przewodniczył bp Józef Szamocki, biskup pomocniczy diecezji toruńskiej. Pielgrzymkę uświetnił klerycki zespół „Gitary Niepokalanej” Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z Obry.

W powyższym tekście przedstawiono dzieje polonijnych pielgrzymek do Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich. Można zauważyć, że z roku na rok uczestniczy w nich coraz więcej Polaków. Jest to pozytywnym znakiem łączności Polonii kanadyjskiej z ojczyzną. Mimo rosnącego niebezpieczeństwa utraty wiary i moralności chrześcijańskiej wskutek materializmu, swobody obyczajów i ośmieszania najbardziej podstawowych zasad, wielu naszych rodaków zachowuje odważnie zasady Ewangelii Chrystusowej. Mają na to na pewno wielki wpływ pielgrzymki do Midland, które są specyficznymi rekolekcjami.

Paweł Petelski OMI, Obra

Bibliografia:

S. Poszwa SCh, *Pielgrzymowanie Polonii do Sanktuarium Męczenników Kanaadyjskich*, Ontario 2001.

J. Pielorz OMI, *Zarys dziejów Prowincji Polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia*, Rzym 1970.

L. Głowacki OMI, *Duszpasterstwo polonijne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, Lublin 1982.

Tenże, *Świętując 75-lecie parafii św. Stanisława Kostki*, Toronto 1986.

**III. MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM NAUKOWE:
POLACY W AZERBEJDŻANIE**

13 V 2002 r. w Bibliotece Głównej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim odbyło się sympozjum Polacy w Azerbejdżanie, zorganizowane przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL (do 1984 – Zakład Duszpasterstwa i Migracji Polonijnej), przy współpracy z Wyższą Szkołą Humanistyczną w Pułtusku, Oddziałem Lubelskim Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” oraz Stowarzyszeniem Współpracy Polska – Wschód.

We wprowadzeniu do sympozjum Wielki Kanclerz KUL ks. abp prof. Józef Życiński nakreślił ramy dyskursu nad emigracją polską, w szczególności zaś wschodnią, w perspektywie duszpasterskiej i moralnej. Kwestia pierwsza dotyczy problematyki działalności Kościoła rzymskokatolickiego w republikach byłego ZSRR, natomiast druga odnosi się do odpowiedzialności moralnej państwa polskiego wobec członków narodu, na których historia dokonała ekskluzji z formalno-prawnego terytorium państwowego. W obliczu pielgrzymki Jana Pawła II do Azerbejdżanu zagadnienia te nabierały wagi, ponieważ wizyta papieża-Polaka mogła być odczytana jako symbol łączności Polonii z krajem, nie tylko w sensie nominalnym, ale realnie przez działalność i inicjatywy Kościoła.

W imieniu organizatorów spotkania, ks. prof. Andrzej Szostek, rektor KUL, powitał ks. arcybiskupa, przedstawicieli władz lokalnych, referentów i słuchaczy, współorganizatorów oraz przybyłych dziennikarzy. Zaprezentowany został także dorobek naukowy Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym pod kierownictwem ks. prof. Edwarda Walewandra. Instytut jest międzywydziałową jednostką badawczą, podejmującą interdyscyplinarne studia z zakresu tematyki polonijnej, z podkreśleniem roli duszpasterstwa migracyjnego w podtrzymywaniu życia religijnego i kulturalnego Polonii. Od 1993 r. organizuje sympozja poświęcone Polakom na Wschodzie, tworząc międzyuczelniane forum, umożliwiające

wspólną refleksję nad losem mniejszości polskiej w krajach dawnego ZSRR, zachęcając przy tym do współpracy ośrodki badawcze z terenu kraju i z zagranicy. Sympozjum nt. Polacy w Azerbejdżanie jest już dwudziestym pierwszym sympozjum polonijnym i ósmym z cyklu ukierunkowanych na problematykę wschodnią. Słowo wstępne wygłosili również: prof. Andrzej Stelmachowski, prezes Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”; prof. Adam Kosecki, prorektor WSH w Pułtusk; p. Andrzej Kurowski, wojewoda lubelski; p. Stefan Nawrot, prezes Stowarzyszenia Współpracy Polska – Wschód oraz ks. prof. Edward Walwander, dyrektor Instytutu Polonijnego KUL.

Autorem referatu wprowadzającego był prof. A. Kosecki, który zainicjował spotkanie zagadnieniem: *Polacy w Azerbejdżanie. Stan i kierunki badań*. Referat stanowił próbę opisu geopolitycznego Azerbejdżanu oraz zarysowania jego historii z uwypukleniem wątków polskich. Ukazany został proces formowania się Polonii jako grupy etnicznej (zilustrowane to zostało danymi statystycznymi od 1772 r.) oraz wkład Polaków w rozwój kulturowy i cywilizacyjny Azerbejdżanu, który to kraj prof. Kosecki określił za Zbigniewem Brzezińskim mianem Euroazjatyckich Bałkanów. Następnie zreferowano pracę nieobecnej prof. Elżbiety Later-Chodyłowej z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu: *Metodyczne i metodologiczne problemy badań nad Polakami i Polonią w Azerbejdżanie*. Prof. Later-Chodyłowa wystąpiła z pozycji socjologa, negując historyczne metody badań polonijnych i postulując włączenie analizy socjologicznej do warsztatu historyka. Zaproponowała skoncentrowanie się nad klarowną konceptualizacją zjawisk polonijnych poddawanych naukowemu badaniu i zdefiniowanie podstawowych kwestii. Za rozwiązanie problemów metodologicznych uznała zastosowanie teorii socjologicznych (m. in. teorii asymilacji, marginalności i trzeciej wartości) do analizy zjawisk zachodzących w obrębie polskiej diaspory. Z kolei dr Grzegorz Piwnicki wygłosił referat *Polscy wojskowi w Azerbejdżanie w XIX i na początku XX w.* Polscy wojskowi w armii carskiej, sformowani w Batalion Kaukaski stanowiący część Korpusu Kaukaskiego, stacjonowali na terenie Azerbejdżanu. Dr Piwnicki, opierając się na pamiętnikach (np. Ksawerego Pietraszkiewicza i Mateusza Gralewskiego) oraz danych statystycznych przedstawił dzieje owych żołnierzy i ich wpływ na historię lokalnych społeczności. Wojskowi w obronie własnej tożsamości narodowej tworzyli biblioteki z literaturą polską i prenumerowali polskie gazety, a we wspólnym gronie recytowali poezję patriotyczną. Warto zauważyć, iż polscy żołnierze dochodzili do wysokich stanowisk w armii i zajmowali w miejscowej strukturze społecznej wysoką pozycję, zaś propagowana przez nich kultura ojczysta była wyznacznikiem elitaryzmu. Specjalizujący się w problematyce wschodniej prof. Andrzej Chodubski z Uniwersytetu Gdańskiego zaprezentował referat *Główne*

ogniwa kontaktów polsko-azerbejdzańskich w drugiej połowie XX w. Prof. A. Chodubski zwrócił uwagę na wielowymiarowość więzi łączących Polskę i Azerbejdżan. Polacy stanowili znaczny odsetek kursantów Azerskiej Akademii Wojskowej, co często owocowało małżeństwami. Oprócz związków o charakterze rodzinnym, ślady polskości odnaleźć można we wszystkich sferach aktywności społecznej w Azerbejdżanie, a zwłaszcza w Baku. W środowisku azerbejdzańskich akademików działają osoby pochodzenia polskiego, których dysertacje są istotną częścią kanonu naukowego (np. prof. Jeśmian z Instytutu Energetycznego czy prof. geologii Michał Abramowicz). Oddziaływanie kultury polskiej uwidacznia się także we wzroście zainteresowania polską muzyką i sztuką. Prof. Chodubski podkreślił, iż w opracowaniach badawczych należy uwzględnić emigrację ekonomiczną Polaków w Azerbejdżanie, a nie koncentrować tylko się na polskiej martyrologii. W interesujący sposób zagadnienie mniejszości polskiej w Azerbejdżanie ujęła prof. Bogumiła Kosmanowa z Uniwersytetu Adama Mickiewicza, w pracy: *Kaukascy zesłańcy – korespondenci J. I. Kraszewskiego*. Autorka, przeprowadzając filologiczną analizę listów pisanych przez zesłańców do Józefa Ignacego Kraszewskiego, publikowanych przez niego na łamach „Ateneum”, stworzyła portret ludzi zniewolonych i rozpaczliwie tęskniących za ojczyzną.

Na zakończenie tej części sympozjum w dyskusji uzupełniającej i polemicznej głos zabrali red. Ryszard Badowski, prof. Stelmachowski, prof. Chodubski oraz dr Andrzej Furier.

Podczas sesji popołudniowej prof. Artur Kijas z UAM w referacie: *Jan Reychman i Bohdan Baranowski – badacze polsko-azerbejdzańskich kontaktów kulturalnych XIX w.*, przedstawił sylwetki dwóch prekursorów badań nad historią Kaukazu i Zakaukazia. Zarówno Jan Reychman, etnograf, turkolog i hungarysta (autor słownika polsko-węgierskiego), jak i Bohdan Baranowski, etnograf i historyk gospodarczy, upatrywali w Azerbejdżanie fenomen kulturowego, państwa z pogranicza antytetycznych cywilizacji: chrześcijańskiego Zachodu oraz muzułmańskiego Wschodu. Z kolei ks. prof. Marek Inglot TJ z Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie rozwinął wątek chrześcijański w odczycie nt. *Jezuici polscy w Azerbejdżanie w XVII i XVIII w.* Ks. Inglot zaprezentował w przekroju historycznym działalność ewangelizacyjną tzw. Misji Perskiej, założonej w 1647 r. z inicjatywy królowej Marii Ludwiki Gonzagi. Następny referent, red. Andrzej Koprowski z Częstochowy, wygłosił referat: *Wkład Polaków w rozwój Azerbejdżanu*, w którym wskazywał elementy polskości w kulturze materialnej i duchowej „krajny ognia” (z języka perskiego: Azerbejdżan). Konkludując, red. Koprowski stwierdził, iż wiedza o Polakach w Baku jest bardzo dobrze udokumentowana w porównaniu do analogicznych opracowań dotyczących Polonii w Irkucku czy Chabarowsku. Reprezentujący

Uniwersytet Szczeciński dr Andrzej Furier podjął kwestię współczesnej sytuacji polityczno-gospodarczej w Azerbejdżanie. W pracy pt. *Azerbejdżańska niepodległość: szanse i zagrożenia*, zarysował on kontekst ekonomiczny i polityczny aktualnych antagonizmów etnicznych, na przykładzie konfliktu azersko-ormiańskiego (tzw. wojna o Górny Karabach).

Po merytorycznej dyskusji uczestnicy sympozjum wysłuchali referatu prof. A. Chodubskiego: *Wspomnienie sprzed 25 lat o Polakach i polonofilach w Azerbejdżanie*. Dokonał on klasyfikacji polonofilów, czyli kolekcjonerów dzieł polskich, którzy jednocześnie udostępniają je szerszym kręgom społecznym. Prof. Chodubski wyróżnił wśród polonofilów osoby pracujące w instytucjach muzealnych i w bibliotekach, które niejako z racji wykonywanego zawodu gromadzą polonica oraz osoby prywatne, dla których motywem tworzenia zbiorów jest polskie pochodzenie lub po prostu sympatia do Polski. Końcowy referat wygłosiła dr Helena R. Teer-Potocka z Baku nt. *Odradzanie się polskości w Azerbejdżanie*. Prezentacja ta miała charakter niezwykle osobisty, a dotyczyła codziennego życia mniejszości polskiej w Baku, pielęgnowania tożsamości narodowej w okresie postkomunistycznym oraz roli Kościoła rzymskokatolickiego w integrowaniu lokalnej wspólnoty. Dr Teer-Potocka wyraziła nadzieję, iż wizyta Ojca Świętego w Azerbejdżanie wzmocni wśród miejscowych Polaków więź z daleką ojczyzną, a u innych obudzi świadomość przynależności do narodu polskiego. Po tym referacie nastąpiła dyskusja podsumowująca sympozjum.

Na zakończenie części naukowej uczestnicy podziękowali ks. prof. Edwardowi Walewandrowi za profesjonalną organizację sympozjum. Obecne na spotkaniu przedstawicielki azerbejdżańskiej społeczności polonijnej, studentki Wydziału Sławistyki Uniwersytetu w Baku, podziękowały ks. Walewandrowi oraz wszystkim referentom za przedstawienie bogatego materiału faktograficznego, przekraczającego nawet ich znajomość rodzinnego kraju. Dyrektor Instytutu Polonijnego zapewnił uczestników, iż referaty, już tradycyjnie, ukażą się w pracy zbiorowej jako publikacja Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL. Do druku zgłoszono także następujące artykuły: Rauf Baderbeli: *Początki stosunków azerbejdżańsko-polskich*, Ryszard Badowski: *Polscy architekci w Baku w XIX i na początku XX w.*, Andrzej Chodubski: *Azerbejdżan w recepcji Polaków w XIX i na początku XX w.* oraz Jacek Knopek: *Działalność misyjna i dyplomatyczna polskich duchownych w Azerbejdżanie do początku XX w.* Sympozjum zakończyło przyjęcie w lubelskim Trybunale Koronnym.

Międzynarodowe sympozjum naukowe nt. Polacy w Azerbejdżanie niewątpliwie uzupełnia wiedzę o dziejach azerbejdżańskiej Polonii, stanowi prolegomenę do pogłębionych analiz interdyscyplinarnych, a pełniąc funkcję popularyzatorską

i informacyjną być może uwrażliwi środowiska akademickie na problemy Polonii w republikach dawnego ZSRR.

Marcin Zarzecki, Warszawa

**IV. BIULETYN POLONIJNY
– INDEKS TEMATYCZNY (1972-1985)**

1972 (red. Zenon Kaczmarek)

z. 4 (1)

1. Kaczmarek, Zenon, *Polacy za granicą (zagadnienia statystyczne)*, Collectanea Theologica (w dalszej części skrót CT) 42(1972) z. 4, s. 187-190.
2. Kaczmarek, Zenon, „*Pastoralis migratorum cura*” nowy dokument papieski o duszpasterstwie wśród emigrantów, CT 42(1972) z. 4, s. 191-193.
3. Kaczmarek, Zenon, *Duszpasterstwo polonijne w Wielkiej Brytanii*, CT 42(1972) z. 4, s. 194-196.
4. Kaczmarek, Zenon, *Pałacy problem – młodzież polonijna*, CT 42(1972) z. 4, s. 196-198.
5. Kaczmarek, Zenon, *Polscy pionierzy w Teksasie*, CT 42(1972) z. 4, s. 198-199.

1973 (red. Zenon Kaczmarek)

z. 1 (2)

1. Kaczmarek, Zenon, *Prasa obcojęzyczna w Stanach Zjednoczonych*, CT 43(1973) z. 1, s. 169-174.
2. Kaczmarek, Zenon, *Papieska Komisja dla Migrantów i Turystów*, CT 43(1973) z. 1, s. 174-175.
3. Kaczmarek, Zenon, *Katolicy polscy w Stanach Zjednoczonych*, CT 43(1973) z. 1, s. 175-176.
4. Kaczmarek, Zenon, *Katolicka Polonia w Michigan*, CT 43(1973) z. 1, s. 176-178.
5. Kaczmarek, Zenon, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, CT 43(1973) z. 1, s. 178-179.
6. Kaczmarek, Zenon, *Duszpasterstwo polskie w Nowej Zelandii*, CT 43(1973) z. 1, s. 179-181.
7. Kaczmarek, Zenon, *Prawda o Vercors i Polakach*, CT 43(1973) z. 1, s. 181-182.

z. 3 (3)

1. Bakalarz, Józef, *Dzień Migranta*, CT 43(1973) z. 3, s. 169-174.
2. Kaczmarek, Zenon, *Statystyczne problemy Polonii amerykańskiej*, CT 43(1973) z. 3, s. 174-177.

3. Kaczmarek, Zenon, *Diamentowy jubileusz parafii polskiej w Utica*, CT 43(1973) z. 3, s. 177-178.

z. 4 (4)

1. Kamiński, Czesław, *Konferencje biskupów Polski w trosce o dobro duchowe wychodźców w latach 1919-1939*, CT 43(1973) z. 4, s. 145-150.

2. Kaczmarek, Zenon, *Wypowiedzi papieża*, CT 43(1973) z. 4, s. 150.

3. Kaczmarek, Zenon, *Kościół „czwartemu światu” – migrantom*, CT 43(1973) z. 4, s. 151-152.

4. Kaczmarek, Zenon, *Polacy i duszpasterstwo polskie w Australii w XIX w.*, CT 43(1973) z. 4, s. 152-155.

1974 (red. Zenon Kaczmarek)

z. 1 (5)

1. Kaczmarek, Zenon, *Z dziejów Polonii francuskiej*, CT 44(1974) z. 1, s. 175-179.

2. Kamiński, Czesław, *Problemy duszpasterstwa polskiego we Francji*, CT 44(1974) z. 1, s. 179-185.

1975 (red. Zenon Kaczmarek)

z. 1 (6)

1. Kaczmarek, Zenon, *Zjazd Europejskiego Duszpasterstwa Migracji*, CT 45(1975) z. 1, s. 157-161.

2. Kaczmarek, Zenon, *Problemy imigrantów w Belgii*, CT 45(1975) z. 1, s. 161-162.

3. Kaczmarek, Zenon, *Robotnicy cudzoziemscy w Szwajcarii*, CT 45(1975) z. 1, s. 162.

4. Kaczmarek, Zenon, *Duszpasterstwo migrantów we Francji*, CT 45(1975) z. 1, s. 162-163.

5. Kaczmarek, Zenon, *Duszpasterstwo polonijne we Francji*, CT 45(1975) z. 1, s. 163-165.

z. 2 (7)

1. Kaczmarek, Zenon, *365 rocznica przybycia Polaków do Virginii w Ameryce Północnej*, CT 45(1975) z. 2, s. 179-183.

2. Pyclik, Władysław, *Polonia w Los Angeles*, CT 45(1975) z. 2, s. 183-185.

3. Gowin, Władysław, *Duszpasterstwo wielojęzyczne*, CT 45(1975) z. 2, s. 185-186.

4. Kaczmarek, Zenon, *Martyrologia dzieci polskich w Caxias do Sul w Brazylii*, CT 45(1975) z. 2, s. 186-190.

z. 3 (8)

1. Kamiński, Czesław, *Forum Polonijne 74*, CT 45(1975) z. 3, s. 171-182.

z. 4 (9)

1. Bakalarz, Józef, *Obowiązki duszpasterskie proboszcza wobec emigrujących parafian*, CT 45(1975) z. 4, s. 217-221.

2. Kamiński, Czesław, *Rola duszpasterzy polskich w krzewieniu kultury i oświaty wśród Polonii*, CT 45(1975) z. 4, s. 221-225.

1980 (red. Józef Bakalarz)

z. 2 (10)

1. Bakalarz, Józef, *Nowa instrukcja o duszpasterstwie migrantów*, CT 50(1980) z. 2, s. 177-180.

2. Nadolny, Anastazy, *Duszpasterstwo w Związku Harcerstwa Polskiego w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej*, CT 50(1980) z. 2, s. 181-187.

z. 3 (11)

1. Bakalarz, Józef, *Kierunki i zasady odnowy katechezy migrantów*, CT 50(1980) z. 3, s. 167-174.

2. Nadolny, Anastazy, *Opieka duszpasterska i charytatywna nad polskimi sierotami i dziećmi samotnymi w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej*, CT 50(1980) z. 3, s. 174-177.

3. Bakalarz, Józef, *Miesięcznik polskiej misji w San Francisco*, CT 50(1980) z. 3, s. 177-181.

1981 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (12)

1. Bakalarz, Józef, *Pierwszy Światowy Kongres Duszpasterstwa Migracyjnego*, CT 51(1981) z. 1, s. 149-155.

2. Kołodziej, Bernard, *Początki działalności Towarzystwa Chrystusowego wśród Polonii*, CT 51(1981) z. 1, s. 155-159.

3. Nadolny, Anastazy, *Pielgrzymki Polonii w RFN*, CT 51(1981) z. 1, s. 159-162.

z. 2 (13)

1. Bakalarz, Józef, *Podstawowe problemy duszpasterstwa rodzin migrantów*, CT 51(1981) z. 2, s. 163-172.

2. Nadolny, Anastazy, *Polski Caritas w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej*, CT 51(1981) z. 2, s. 172-177.

z. 3 (14)

1. Bakalarz, Józef, *Misjonarz migrantów wobec szkolnictwa etnicznego*, CT 51(1981) z. 3, s. 181-187.

2. Nadolny, Anastazy, *Wkład duchowieństwa w organizację i funkcjonowanie polskiego szkolnictwa w Niemczech Zachodnich po II wojnie światowej*, CT 51(1981) z. 3, s. 187-192.

3. Kołodziej, Bernard, *Działalność Towarzystwa Chrystusowego wśród Polonii w latach II wojny światowej*, CT 51(1981) z. 3, s. 192-196.

1982 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (15)

1. Bakalarz, Józef, *Problemy współczesnego szkolnictwa polonijnego*, CT 52(1982) z. 1, s. 187-196.
2. Nadolny, Anastazy, *Szkolnictwo polskie w Austrii po II wojnie światowej*, CT 52(1982) z. 1, s. 196-202.

z. 2 (16)

1. Casaroli, Agostino, *Dokument Stolicy Apostolskiej: Duszpasterstwo rodziny na emigracji*, CT 52(1982) z. 2, s. 181-184.
2. Nadolny, Anastazy, *Organizacja wypoczynku letniego dla dzieci i młodzieży polskiej w Austrii po II wojnie światowej*, CT 52(1982) z. 2, s. 184-187.
3. Szwej, Mieczysław, *Polski Krydor w Saskatchewan*, CT 52(1982) z. 2, s. 187-191.
4. Plewko, Jadwiga, *Towarzystwo Historyczne Wielokulturowości prowincji Ontario w Toronto, Kanada*, CT 52(1982) z. 2, s. 191-194.
5. Bakalarz, Józef, *Informator Polonii w USA*, CT 52(1982) z. 2, s. 194-195.

z. 3 (17)

1. Łomacz, Bożena, *Opieka duszpasterska nad emigrantami z diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego w latach 1890-1914*, CT 52(1982) z. 3, s. 159-164.
2. Bakalarz, Józef, *Troska ks. bpa Teodora Kubiny o polskich emigrantów*, CT 52(1982) z. 3, s. 165-169.
3. Plewko, Jadwiga, *Działalność organizacji polskich w Sudbury, Ontario*, CT 52(1982) z. 3, s. 169-174.

1983 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (18)

1. Związek, Jan, *Stowarzyszenie Wychodźców Polskich w diecezji częstochowskiej (1931-1939)*, CT 53(1983) z. 1, s. 145-152.
2. Nadolny, Anastazy, *Działalność oświatowa ks. Juliana Łukaszewicza w Wiedniu w latach 1901-1920*, CT 53(1983) z. 1, s. 153-160.

z. 2 (19)

1. Nadolny, Anastazy, *Polskie duszpasterstwo w Wiedniu (1801-1900)*, CT 53(1983) z. 2, s. 157-163.
2. Bakalarz, Józef, *Działalność ks. Wiktora Mrozowskiego wśród Polonii (1945-1978)*, CT 53(1983) z. 2, s. 164-170.
3. Plewko, Jadwiga, *Wydawnictwa polonijne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, CT 53(1983) z. 2, s. 170-173.

z. 3 (20)

1. Bakalarz, Józef, *Etniczno-kulturowy charakter duszpasterstwa emigracyjnego*, CT 53(1983) z. 3, s. 157-167.

BIULETYN POLONIJNY

2. Ludzińska, Krystyna, *Szkoła Świętej Rodziny w Pitsford a zadania dwukulturowości*, CT 53(1983) z. 3, s. 167-172.

1984 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (21)

1. Bakalarz, Józef, *Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła*, CT 54(1984) z. 1, s. 137-148.

2. Nadolny, Anastazy, *Polskie Sodalitje Mariańskie w Wiedniu (1900-1920)*, CT 54(1984) z. 1, s. 148-154.

z. 2 (22)

1. Ludzińska, Krystyna, *Kulturowa charakterystyka grupy polskiej w Wielkiej Brytanii*, CT 54(1984) z. 2, s. 165-175.

2. Bakalarz, Józef, *M. Urszula Ledóchowska jako opiekunka polskich emigrantów*, CT 54(1984) z. 2, s. 175-180.

z. 3 (23)

1. Bakalarz, Józef, *Dyrektorium duszpasterstwa emigracyjnego*, CT 54(1984) z. 3, s. 153-159.

2. Plewko, Jadwiga, *Współczesne oblicze społeczności polskiej w Kanadzie*, CT 54(1984) z. 3, s. 159-167.

1985 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (24)

1. Bakalarz, Józef, *Podstawowe zasady ewangelizacji migrantów*, CT 55(1985) z. 1, s. 187-196.

2. Hałas, Andrzej, *Polski Narodowy Kościół Katolicki w Ameryce a wartości etniczne*, CT 55(1985) z. 1, s. 196-202.

z. 2 (25)

1. Hałas, Andrzej, *Udział świeckich w ewangelizacji emigrantów*, CT 55(1985) z. 2, s. 161-167.

2. Bakalarz, Józef, *Bł. Rafał J. Kalinowski jako patron polskich tułaczy*, CT 55(1985) z. 2, s. 167-174.

z. 3 (26)

1. Piech, Stanisław, *Opieka nad emigrantami w diecezji tarnowskiej (1876-1914)*, CT 55(1985) z. 3, s. 169-177.

2. Ludzińska, Krystyna, *Szkołnictwo polskie w Wielkiej Brytanii*, CT 55(1985) z. 3, s. 177-183.

Marcin Zarzecki, Warszawa